

Jaromír Linda, Alexandr Stich

KÁZÁNÍ O NEJHORCEJSÍM ŽIVOTĚ A SMRTI JOSEFA BONAVENTURY PITRA

O příliš krátkém čase, který byl na tomto světě vyměřen páteru Bonaventurovi, napsal čtyři dni po Pitrově smrti jeho nástupce Josef Ortovitz.¹ Od onoho dne sice uplynula již více než dvě století, ale zdá se, že i čas vyměřený generacím následujícím byl příliš krátký na to, aby dokázaly význam osobnosti Bonaventury Pitra pro českou literaturu i historiografii 18. století docenit.

Zatímco na sklonku 18. století se o něm mohli dovědět alespoň čtenáři Pelclových *Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrten* (Pelzl 1782, 142–151), téměř po celé 19. století byl opomíjen – s čestnou výjimkou Havelkova článku v *Časopise Společnosti vlasteneckého museum v Čechách* (Havelka 1828) a Dudřkových *Dějín rajhradského kláštera* (Dudřk 1888, 378–393; srov. i Kinter 1908). Dokonce i v reprezentativní stati Františka Palackého *Ocenění starých českých dějepisců*, která byla později pojata do první knihy *Dějín národu českého v Čechách a v Moravě*, je jméno Pitrovo jen zmíněno v řadě ostatních historiků 17. a 18. století mezi "kronikáři ceny téměř veskrze chatrné" (Palacký 1939, 27). A tak zůstává paradoxem, že Pitrova postava v nové době znovu ožila až v díle beletristy Aloise Jiráska. S páterem Bonaventurou se setkáváme poprvé v jeho povídce *Sousedé* (1884) a později ve hře *Emigrant* (1898). Jak ukázal rozbor Jiráskova díla, je to paradox jen zdánlivý – Jirásek čerpal materiál z Tomkových *Dějín města a kláštera Police nad Medhují* (sr. Tomek 1881, 196–201, 301), přitom však ztvárnil základní psychologické rysy Pitrovy osobnosti tak, že nebyly v literární fikci nijak deformovány, ba lze dokonce říct, že právě zde byly postiženy mnohem plastičtěji, nálehavěji a důvěryhodněji než ve zmíněné Tomkově knize (sr. Toušek 1981).

Zájem o Josefa Bonaventuru pak ožil až v posledních dvaceti letech. Pitrova osobnost i dílo se staly předmětem zájmu zejména v souvislosti se snahami stanovit hranici mezi barokem a osvícenstvím, přičemž část historiků (především literárních) ho řadí k období baroknímu, tak např. M. Šváb (sr. Piter 1988) a M. Toušek, zvláště pokud jde o Pitrovo české literární, jinak u něho zjišťuje i zřetelné prvky ukazující směrem k psychické bázi osvícenské (sr. Toušek 1981), část pak k novému osvícenskému proudu (sr. Hanzal 1987, 86; B. Slavík 1975, 27–29). Svým způsobem na rozhraní ho staví J. Haubelt (1979, 62–63), podle ně-

hož tuto hranici plně překročil až Gelasius Dobner, Pitřův přítel, tím, že začal z podnětu Antonína Vokouna připojovat kritický komentář k latinskému překladu Hájkovy *Kroniky české* (1761–1782). Hledání oné hranice je ovšem úkol nadmíru obtížný a stanovení mezníků na základě formálních znaků je dosti problematické. Nelze kategoricky tvrdit, že by tolik vyzvedávaná kritičnost osvícenců chyběla třeba jejich předchůdci B. Balbínovi – ten má například ve svých poznámkách ke kronice Bartoška z Drahonic z dvanácti odkazů na Hájka pouze jediný formulován souhlasně (sr. Richterová 1988, 92). V 17. a 18. století se měnil především pohled na způsob prezentace historického bádání – vždyť právě zmíněný Balbín počítá ve svém *Nástinu humanitních disciplín* (1666), v kapitole *Co soudím o dějepisectví*, za zcela regulérní i historii smyšlenou, která pokud se blíží pravdě, má se opírat o předlohy historické, a pokud si vymýšlí, má užívat předpisů platných pro poezii (sr. Balbín 1969, 240).

To ukazuje na velmi úzký vztah mezi tehdejší historiografií a literaturou "krásnou". Vyplývá z toho i další stránka pohledu na dílo Bonaventury Pitra – totiž vyzdvihování jeho tvorby historické (která vesměs zůstala v rukopise), a naopak přecházení Pitrova díla literárního a jeho oddělování s poukazem, že pouze tato tzv. náboženská literatura mohla být vydávána; dočteme se dokonce o "benediktýnském zplanění" (Haubelt 1979, 63). To, že obě složky spolu obvykle souvisely, a to nejen v rámci celé tvorby jednoho autora, ale i v každém jednotlivém díle, je až na nepatrné výjimky opomíjeno. S takovým názorem se ovšem setkáváme nejen u díla Bonaventury Pitra, ale zasahuje pohled na tvorbu většiny barokních autorů, Balbínem počínaje a třeba Beckovským konče. Je proto krajně potřebné a naléhavé k dílu Pitrovi se vracet, a to v jeho celistvosti. Mělo by k tomu přispět i kázání velkoněmčického faráře Josefa Františka Petsche, které zde otiskujeme.

O Petschovi, rodáku z Těšan u Kroměříže, lze sdělit několik zajímavých a dobově i individuálně příznačných podrobností:

Působil nejprve jako kooperátor v Blučině (v téže Blučině u Šidlochovic, kde byl počátkem 19. století farářem obrozenec Václav Pešina z Čechorodu, odkazující už svým šlechtickým přídomkem k tradici barokního dějepisectví a k okruhu balbínovskému; učinil z Blučiny jedno ze středisek českého obrození na Moravě, navštěvoval ho tu František Dominik Kynský, Magdalena Dobromila Rettigová, autorka básně *S Pánem Bohem loučení z Blučiny* z roku 1828 (sr. Rettigová 1986, 402–403). Zdá se, že v Blučině cosi z petschovské atmosféry působilo i po půlstoletí, ne náhodou se právě v archivu rajhradského kláštera dochovalo Pešinovo kázání proslovené při svěcení obecní školy v Rajhradě v roce 1829.² Dne 26. února 1752 byl Petsch investován jako farář ve Velkých Němčicích a právě v pamětní knize velkoněmčické fary se o něm dochoval následující záznam:

"Nadto byl muž učený, vtipný, žovíalní a nebyl nakažen žádnými předsudky mnišského pobožníkařství. Svou církev očistil ode všech takto smýšlejících,

takže v časech Josefa II., v letech 1782-1789, když byly vydány různé reformy, předpisy a návody o svátostech, nebylo zde shledáno nic, co by těmto reformám odporovalo. Zatímco na všech ostatních místech vládlo ohromení a stíznosti, že bylo sáhnuto násilně na základy víry, zdejší lid na nic takového ani nepomyslel, vše přijal s klidnou myslí. ... A poněvadž zde zmíněný kněz strávil 19 let, roku 1782, blízek smrti, odkázal na důkaz vděčnosti velkoněmčické nevěstě veškerý majetek. Bohužel se tak stalo vskutku méně pečlivě, poněvadž při podrobnějším spočítání byl shledán stav podstaty více pasivní než aktivní, takže kostel velkoněmčický nezdědil nic."³

Ze zápisu se tedy Petsch jeví jako osobnost výrazně osvícenská, josefinská.

Ze svého posledního působiště, z Mohelna u Náměště nad Oslavou (kde byl farářem od 24. srpna 1771 až do své smrti 27. ledna 1782), ostře napadl pamfletem *Colloquium inter parochum ecclesiasticum et candidatum clericalis ordinis de libello continente dialogum* (1779) edici protipapežského tisku z konce 15. století *Dialogus inter clericum et militem super dignitate papali et regia*, o níž se přičinil osvícenec Josef Vratislav Monse. Na útočný Petschův spisek odpověděl loucký premonstrát Jíří Norbert Korber, který Monseho na tisk upozornil. Petsch pak odpověděl znovu a spor umlčela až roku 1781 vídeňská cenzura, která zabránila Korberovi ve vydání obou spisů, jež měla veřejnost posoudit. Zde se tedy naopak Petsch jeví jako člověk mentalitou i názory typicky ještě barokní.⁴

Kázání Josefa Františka Petsche je funerální, oslavuje památku právě zesnulého Bonaventury Pitra. Rukopis, pocházející z klášterní knihovny v Rajhradě,⁵ je hoden pozoru už tím, že nám dává nahlédnout do první fáze vzniku děl tohoto žánru: jde totiž o koncept psaný běžným kurentem a obsahující množství škrťů. To, že v jeho druhé části chybějí odkazy, i časté elipsy v textu napovídají, že text byl dokončován chvatně. Mezi mluveným přednesením homiletického díla a jeho rukopisným konceptem nebo dokonce tištěnou verzí mohl být někdy podstatný rozdíl stylistický (v tom byly mezi jednotlivými kazateli jistě dost podstatné difference), ale přece jen koncepty tohoto druhu měly k mluvenému předvedení mnohem blíže než v nové době znovu vydávané tisky barokní homiletiky, pro první vydání textově rozhojňované a zliterárníované.⁶

Své kázání Petsch vystavěl na citátu z 38. kapitoly prorockví Izaiášova: Aj, v čas pokoje potkala mne byla hořkost nejhořčejší. Ačkoliv superlativ *nejhořčejší*, jakkoliv neobvyklý, najdeme na více místech *Bible*,⁷ nelze při něm nevzpomenout na jiný superlativ – *nejšťevnější*, zcela ojedinělé slovo, které použil sám Piter v knize *Hlas na výsosti, naříkání a pláče Ráchel* (Piter 1748, předmluva).

V první části kázání hovoří Petsch o hořkosti tohoto života na základě poměrně obvyklé antiteze o protikladu života pozemského a onoho, kde "jeden den lepší jest nežli zde tisíc"; připomeňme si podobné místo v *Kázání za mrtvé Ondřeje de Waldta* (1736, sr. de Waldt 1990, 63). K slovům *hořkost*, *hořký*, *nejhořčejší* se pak Petsch ve svém kázání neustále vrací. Tak čteme o životě, který se "s pláčem

začíná, v mdlobě roste, v hořkosti pokračuje a skrze hroznou smrt se dokonává", na jiném místě o dozrálém, liblezném jablku, které "časem se tratí, po které porušení a zhnulost následuje s samou odpornou hořkostí spojené". V polovině kázání se Petsch přiznává k tomu, že představa "hořkosti" mu slouží k vytvoření typicky barokní "etymologické" hříčky s vlastním jménem, a otevřeně Pitrovo jméno překládá. Přitom ovšem musel změnit po dobu jména z *Piter* na *Bitter*, a to nikoliv proto, že se tak snad Pitr někdy psal (nejkurioznější mám dosud známá podoba Pitrova příjmení je *Pieter* v benediktýnském nekrologiu⁸, ale proto, aby dopomohl své slovní hříčce.⁹ Jméno zemřelého se tak vlastně neustále vracelo jako echo a text psaný, natož pak přednášený onoho 14. června 1764, vstupoval do dalšího významového prostoru. Po tomto odhalení a nepochybujeme, že mělo jistý teatrální účinek, se významové spojení slov *hořký* – *bitter* mění. *Hořkost* Pitrova jména je nejprve podána neutrálně, jako ekvivalent slova německého, ale hned vzápětí jako by odstupovala od jeho nositele s poukazem na to, "že snad příjmení jeho", jak doufá náš kazatel, "s svou hořkostí mysl od vyvolení jeho neodvrátilo". Slovní hříčka se tak ještě více zprůhledňuje. Věta, kterou jsme právě citovali, je navíc podpořena druhým "etymologickým" výkladem, či vlastně překladem, a to jména *Bonaventura*, které Petsch vykládá jako "všechn dobrý v jeho sobě přijít", nebo později ještě jednou jako "jeho k volení sobě dobře přicházejícího" (narážkou na latinská slova *bonus* = dobrý a *venturus* = mající přijít). Ve hříčkách se jménem *Bonaventura* nebyl Petsch bez následovníků; můžeme je sledovat především v latinské rukopisné tvorbě břevnovských benediktýnů (např. Kašpara Schmidta).¹⁰ Dochovala se dokonce kaligrafická rukopisná báseň psaná ve tvaru srdce s chronostichem, z r. 1792, jejímž autorem je Jan Křtitel Rossa:

Jo!
Bonaventura
Vir Bone Natural!
Tibi Ventura Bona Luce beantur nova.
Io BonaVentVra, Vír bone NatVra!
CVra qVI aeqVaLI gregIs Corda Míre regIs.¹¹

Také motiv hořkosti se v barokní funerální homiletice vyskytuje často; využil ho např. r. 1694 v kázání nazvaném *Bittere Todes-Gedächtniß* Jan Tobiáš Becker, když oslovoval zesnulého pražského arcibiskupa Jana Bedřicha z Valdštejna,¹² roku 1747 ho zapojil do názvu jiného funerálního kázání Antonín Mauricius Taubner (*Der in dem bitteren Cypris-Trauben reichen Wein Gebürge Engaddi verlassene Brautigam*)¹³ a jiných příkladů bychom jistě našli více. V Petschově díle je však zpracováno způsobem zcela originálním, stává se dominantou celé významové i slohové stavby textu, otvírá cestu k hojným aluzím na nejrůznější místa zvláště *Starého zákona*, a odtud zase směřuje k ústřednímu bodu – k po-

stavě oslavované osobnosti – Pitrovi, bittrovi, hoškému, amarovi. Je pravděpodobné, že ho k této složité a propracované metaforické konstrukci inspirovalo samo dílo zesnulého Pitra: ten obdobným způsobem využil v předmluvě ke své modlicí knížce *Hlas na výsosti* podoby jmen břevnovského opata Benna Löbla a druhého syna starozákonní Ráchel, Benoniho, a založil na tom celou semiozu textu.

Druhá část dílka tvoří vlastní text kázání, v němž Petsch oslavuje Pitrovu osobnost. Většina faktů zde uváděných jsou skutečnosti známé – za pozornost stojí zdůvodnění toho, proč Pitr nevydal své historické spisy (o jeho neúnavné práci ostatně svědčí i jeho deníky), i popis stavebních úprav v Rajhradě, jejichž byl iniciátorem a o nichž se dosavadní uměleckovědná literatura nezmiňuje. Pozoruhodné, ale pro dobu příznačné, je i vykreslení Pitrova vztahu k poddaným a jeho péče o zachování starodávných nadání v knihách – rys, se kterým se setkáváme i v pozoruhodné Pitrově relaci o vzniku křížové cesty v Polici nad Metují (sr. Linda, Stich 1992, 26–30). Celá tato popisná část je zasazena do rámce motivu *křest'anského rytíře* – motivu procházejícího naší literaturou po staletí, až do doby preromantické. Už v roce 1519 vydal Voldřich Velenský z Mnichova *Enchiridion militis christiani* Erasma Rotterdamského pod názvem *Přeutešená a mnohoprospešná kniha Erazima Rotterdamského O rytíři křest'anském*; na prahu obrození ji vydal znovu František Faustín Procházka. Petsch však ve svém kázání zřejmě nenaráží na tuto starou tradici, vycházející z textu druhé epištoly Pavla Korint'anům (10,4) a epištoly Efezanům (6,11–17), nýbrž speciálně poukazuje zase na české knižně vydané dílo Pitrovo, totiž na jeho předmluvu k *Řehole aneb zákonu svatého otce Benedikta* opata z r. 1760; v této předmluvě věnuje Pitr svůj překlad svatojirské abatyši Anně Školastice Paulerové z Hofburgu slovy: "Přijmi tehdy tento s[vatý] Zákon ode mne, pod týmž pravidlem *rytěřujícího* a své také syny (tj. rajhradské benediktýny), jak ty své milé dcery neb Řeholu s[vatého] arcioťce a zákonodárce Benedikta do své knížecí milostivé ruky, říditi se snázeš v tom jazyku, který v témž slavném panenském klášteře trval tolik set lét a trvá až do dneška" [tj. v jazyku českém] (sr. Pitr 1760, f. A⁵v). Je to žhavý výron Pitrova barokního a jazykového sebevědomí, a zároveň jedno z nejpyšnějších míst české barokní literatury; Pitr se tu přímo sám manifestuje jako křest'anský rytíř a staví se tím na roveň abatyši Paulerové, tedy ženě, která měla právo korunovat české královny. Petsch ve svém kázání toto nejvyšší duchovní vyznamenání barokního člověka Pitrovi výslovně přiznal a ozdobil ho tak významově i slohově mírou nejvýše možnou. Pitr se zařadil a byl Petschem zařazen i posmrtně mezi duchovní bojovníky – rytíře boží, bojujícími štítem víry, přílbou spasení a mečem Ducha, jak o tom mluví epištoly.

Závěr kázání se však od triumfálního motivu *rytěřování* vrací v typicky barokní antitezi k slovní hříčce *hořkosti*, pojaté tentokrát zcela niterně, jako osobnostní

atribut osloveného zemřelého, a hrdý prelát Pitr jako by se ústy Petschovými omlouval všem, komu způsobil příkoří.

Jazykově textová příprava této edice postavila vydavatele před úkol značně neobvyklý, obdobně jako při vydávání zmíněné Pitrovy relace o zřízení pobožnosti křížové cesty v Polici nad Metují z roku 1743 (srov. pozn. č. 31).

Zásady pro vydávání českých textů 17. a 18. století nebyly dosud dostatečně jednoznačné a zároveň detailně stanoveny, třebaže pokusy o to se daly a dějí (viz např. ediční poznámka M. Kopeckého připojená k edici vydání Nového zákona z roku 1677), a každý další ediční podnik naráží na obtíže a nejasnosti značně tíživé. V tomto konkrétním případě se umocnily tím, že předmětem edičního zájmu se stal rukopisný text, a to navíc v podobě, která nebyla připravována a určena k otištění, tzn. text zřejmě definitivně nezredigovaný; dosud se totiž u nás vydávaly texty z tohoto období v naprosté většině ve své době již jednou tištěné.

Jak známo, i novodobí editoři barokních textů se střetávali a střetávají s problémy, ba někdy přímo s hlavolamy, jak text dnešnímu čtenáři po stránce grafické a pravopisné prezentovat, jejich obtíže se však koncentrovaly a koncentrují především kolem tří okruhů pravopisných jevů; jsou to: interpunkce, psaní velkých písmen a označování vokaliké kvantity. Totéž, avšak v míře velice umocněné, platí i pro editory barokních děl zachovaných jen v rukopisu.

Interpunkční prezentace barokních tištěných komunikátů nebyla dosud popsána a analyzována s dostatečnou zevrubností, hloubkou a přesností, aby bylo možno stanovit zásady její dnešní prezentace generálně; je ale jasné, že se tu neobejdeme bez zásahů dosti dalekosáhlých. Nemáme-li dnešnímu čtenáři, pokud není v oboru barokního jazyka specializován, recepci těchto textů krajně ztížit, popřípadě úplně znemožnit, musíme do ní zasáhnout dosti podstatně. Při vydávání textů dochovaných pouze v rukopisu, jako je tomu v případě našem, však musíme interpunkci, která je v rukopisu zachycena, dokonce zčásti nebo zcela zavadět, a někdy i podstatně rekonstruovat.

Nesnáze s grafickou opozicí miniskule kontra majuskule na počátku substantiv, řidčeji adjektiv a zájmen jsou při vydávání rukopisných textů obdobné jako při vydávání textů tištěných; v dobovém úzu 17. a 18. století se víceméně promiskuitně a zdaleka ne důsledně mísilo několik principů: jednak se velkým písmenem (ve shodě s dnešními zvyklostmi) signalizovala propriálnost substantiv a výrazů substantizovaných (přičemž personifikace abstrakt se prolínala s jejich symbolizací), jednak se velmi důrazně, ne však důsledně, uplatňovala tendence majuskulemi vyjadřovat axiologicky motivované postoje (a to nejen náboženské a církevní, ale i z oblasti představy života sekularizovaného), jednak tu působil zřejmě německý grafický úzus signalizovat majuskulí substantivnost, resp. substantiálnost obecně. Přitom se téměř nikdy žádný z uvedených principů neuplatňoval důsledně. Výsledný stav působí na dnešního čtenáře chaoticky a znepokojivě, zásah je tedy nezbytný. Zdá se však téměř vyloučeno, aby se výsledek editorova zásahu zcela vyhnul subjektivnosti: novodobý grafický obraz obsahuje v sobě vždy v takové či onaké míře i interpretaci individuální, a co víc, i individuální interpretaci dobovou, vychází-li editor (a nic jiného mu nezbyvá) aspoň rámcově z kodifikace platné v tomto ohledu v jeho době. Ve velkých kritických edicích by měl být proto v kritickém aparátu způsob, jakým se zacházelo s velkými písmeny, důkladně a zevrubně zachycen. V našem případě jsme respektovali stav rukopisu pouze tam, kde je axiologicky postojová motivace majuskule výrazná a nesporná.

Editorický postup při označování kvantity je kruciólní problém veškeré editologie textů 17. a 18. obecně (a platí to, i když v míře méně trýznivé, i pro české texty období následujících). Plyne to především z toho, že nemáme souhrně popsán ani synchronní stav českých prozodických prostředků v jednotlivých časových úsecích, ani vývojové tendence a impulzy, které tu

působily. K poznání, které by dávalo editorům v konkrétních úkolech pevnou půdu pod nohama, se nedobereme ani tehdy, vezmeme-li v potaz stav, který nacházíme v tiscích, popřípadě dobové informace obsažené v gramatikách nebo v jiných jazykových příručkách a slovnících. Je nutné otevřeně přiznat, že způsob, kterým se s grafickým vyznačováním, resp. nevyznačováním kvantity v období, které je předmětem našeho zájmu, zacházelo, pro nás zůstává do značné míry záhadný. Počet jevů, které při tom, jaké jsou naše znalosti tohoto problému, zůstávají nepochopitelné a jednoznačně neinterpretovatelné, je znepokojivě veliký. V textech poetických (tj. veršovaných) se tato naše nejistota ještě zvyšuje (zvláště uvědomíme-li si, že právě 17. století je doba, kdy se v české literatuře poprvé objevila kvantita samohlásek jako zásadní i teoreticky reflektovaný problém veršové techniky). Ať se snažíme, jak se snažíme, nezbyvá nakonec než počítat s tím, že české barokní tisky oplývají tiskovými chybami, a to i tisky tzv. prestižní povahy, jakými byly edice Bible (srov. Vintř 1992, 197).

Vyskytnou se tu i dílčí problémy, které plynou z interference grafických principů a úzu českého a německého (s tímto případem je třeba počítat především při označování délky u grafému *u* kroužkem). Naše znepokojení stupňuje ještě to, že i u nejvýznamnějších slovesných tvůrců tohoto období, jejichž tištěná produkce staví dnešního editora před vrcholně svízelné problémy, ba záhady, lze zjistit, že ve svých rukopisných textech kvantitu nevyznačovali vůbec (to se týká např. Jana Kořínka). A obdobně je tomu i u podstatného počtu pouze rukopisně zachovaných textů literární povahy, včetně zde prezentovaného Petschova textu. U textů tohoto druhu navíc přistupuje nezhodnost i ta okolnost, že se v nich chaoticky užívá (pokud se vůbec vyskytuje) i druhého základního českého diakritika, totiž háčku jakožto signálu diferencované platnosti konsonantických grafémů (v Petschově kázání se to objevuje hned na samém počátku, kde slovo *obsažení* [tj. obsah] je zapsáno v podobě *obsazeni*). Následkem toho je, že v textech tohoto typu jsme nuceni rekonstruovat nejen vokalizickou kvantitu, ale i konsonantickou kvalitu. A taková rekonstrukce znamená vždy méně či více zároveň i interpretaci; v našem případě (a pochopitelně nejen v něm) to mívá i dalekosáhlé následky stylistické, a ovlivňuje se tím i interpretace, jež pak zasahuje svými důsledky i do našich představ o vývoji češtiny a jejím dnešním stavu. Týká se to velmi výrazně např. poměru mezi jmennými a složenými adjektivními tvary: píše-li Petsch *pozorowana* (ve větě "A aby spravedlnost tak ustanovená budoucně bez ouhony byla pozorovaná ...), musí editor volit mezi grafickými podobami *pozorována* a *pozorovaná* – jinou, neutrální možnost volby nemá. Vodítkem k rozhodnutí mu mohou být analogické příklady, kdy jmenné a slovesné tvary nediferencuje jen kvantita (např. v *duchu oddělený*), ale i pak je podoba, kterou edice prezentuje, jen pravděpodobná a nikoliv jistá.

Pokud jde o to, jak se v Petschově textu zračí dobový stav literárního jazyka, lze upozornit aspoň na tyto jevy:

Petschovo kázání je spíše jen náčrt, jemuž se nedostalo definitivní redakce. Přináší především nezanedbatelné svědectví o stavu spisovné češtiny na přelomu druhé a třetí třetiny 18. století, tedy doby, která se už tradičně pokládá za epochu nejlhubšího úpadku, rozkladu ba agonie jazykové normy. Petschův text svědčí o skutečnosti poněkud jiné – v kázání nejsou ani neústrojné neologismy, ani nadměrné přejímky z jiných jazyků, stejně tam nenajdeme znaky nářeční (kromě podob *nejni* a *mysel*, *smysel* – je zajímavé, že obdobné podoby jsou příznačné i pro některé české texty Pitrovy). Slovní zásoba je zřetelně shodná se stavem jazyka předbělohorského – výrazy, jako *památká* = vzpomínková slavnost, *považovat něco* = uvažovat o něčem, *přechvácený smrtí* = zachvácený smrtí, apod. jsou vesměs dobře doloženy v Jungmannově *Slovníku* i jinde (zvláštností je jen *učinít cestu přejezdnou*, sloveso *pominovat* = pomíjet, a záhadná *osaměš*). Podoby jako *svatýho*, *dobrýho* pronikaly do spisovných jevů už v době předbělohorské (na konci slov má Petsch podoby jako *svaté duše*), nad spisovnou normu dnešní jde jen tvar *oboumi rukami*. Větná stavba je složitá, jak odpovídalo projevu vysokého stylu, a shodně s jazykem hu-

manistickým oplývá akuzativy s infinitivem, jimiž čeština imitovala latinu (*sebe nešťastného býti soudil* apod.). Pozoruhodné a v mnoha ohledech příznačné jsou opravy provedené v textu samotným autorem: původní tvary *jinýho* (2r) a *moravskýho* (2v) Petsch přepisuje na *jiného* a *moravského*, několikrát mění slovosled nebo upřesňuje formulaci věty. Tyto zdánlivé drobnosti, jakou je třeba pozdější rozepsání zkratky *S.* na *svatých* (*zachování svatých rad*, 4v) naznačují, že do budoucna bude třeba zamyslet se pozorněji a důkladněji i nad těmi jevy, které jsou na první pohled vyřešené a jednoznačné.

1r
 Hořkost nejhořčejší,
 z radosti v pokoji položená,
 od
 statečnosti křesťanské,
 v které živ byl a umřel
 vysoce důstojný a vysoce učený pán pan
 Bonaventura Bitter,
 řádu svatého otce Benedikta
 starožitného a vyjmutého kláštera rajhradského
 probošt a Markrabství moravského prelát,
 při třicetidenní památce pohřbení jeho
 představená
 od církevního kněze Josefa Petsch,
 viceděkana okršlku hustopečského
 a faráře velkoněmčického
 roku 1764 dne 14. června

1v Obsažení

Statečné duše křesťanské ne smrt, ale život zemský sobě hořký
 pokládají: odkudž, když čas smrti jim se přibližuje, všechnu hořkost
 života v pokoji položití se radují.

2r Ecce in pace amaritudo mea amarissima. Isaiae 38, v. 17. Ej v
 pokoji hořkost má nejhořčejší. Tak král[i] Ezechiáš Izaiáš v kap.
 38.

Skoro by jednoho každého měl mrzeti zdejší život, že s pláčem se začíná, v mdlobě roste, v hořkosti pokračuje a skrze hroznou smrt se dokonává. V rozvážení toho právě opakovati se má ona Jobova žaloba: "Proč z života matky vyvedl si mne? Ó kdybych byl hned zmařený, byl bych, jako bych nikdy nebyl hned od života mateře přenešený do hrobu. Zdaliž ne brzy dokonána bude krátkost dnův mých?" S takovým způsobem téměř veskrz považován býti má zemský život náš a v pozorování vůkol na nás spiknutých bídností my s mudrcem [můžeme] říci:

Jobi
14

"Lepší jest den smrti nežli den narození." Nebo den smrti všemu odporu konec činí, ku kterému nás den narození zplodil. Ale naopak: smrt, která všem odporným našeho života hořkostem konec jest, jako něco nejhořčejšího se pozoruje od těch, kteří bídný zemský život živi jsou; a jakožto ohavné strašidlo hrozná jest i těm, kteří [s] mnohými hořkostmi života tohoto sladkost zmíšenou mají. Protož v pravdě přísného vytejkání hodný by byl Ezechiáš král v Izraheli, kterýžto jsa nemocí obklíčen těžkou a v ní od proroka boží slyše uložení, že umřítí má, hořce plakati počal a v horlivé žádosti nic jiného nežli zdejší bídné živobyťi sobě prodloužené býti prosil. Které jemu když dobrovitivý Bůh na patnáct let prodloužil, on v potěšení velikým zvolal: "Ej v pokoji hořkost má nejhořčejší."

Však ale že tajemství božské se zde zjevuje: Kdežto král skrze smrt jenom zničení člověka pozoruje, skrze život pak ne tento život časný, ale onen v zemi živých, to jest v št'astné věčnosti uvažuje, dobře samou smrt, tak jako ona pouhé // jest člověka zmaření, velmi hroznou, ukrutnou a sobě nejvyšš odpornou uznává, život pak, který ne v tomto přibytku smrtedlným, ale v zemi živých jest, jako pokoj a v něm všechnu hořkost v pokoji vypravuje a to samé soudí, co já dnešního dne při 30 denní památce pohřební vysoce důstojného, vysoce učeného pána pana Bonaventury Bitter, řádu sv. otce Benedikta zdejšího starožitého vyjmutého kláštera rajhradského probošta, též Markrabství moravského preláta, jemu k posmrtní cti říci chci: Že statečné duše křesťanské ne smrt tuto časnou, ale více život zdejší náramně hořký uvažují, neb ony, když jim všeobecná smrt konec činí, hořkost tohoto života nejhořčejší v pokoji postavenou míti se radují. To když mluviti mé jest předsevzetí, žádám slyšen býti z laskavou trpělivostí.

2v

Ačkoliv přikázání božské, čerstvě v mysl a v srdce vtisknuté, první naše rodiče nejenom od okušení, ale i od dotknutí zapověděného ovotce mělo zdržeti: předce jakou má a za sebou táhne hořkost jablko zapověděné, že ještě skrze zkušenost neznalí, snadno z všetečnosti dom[n]ívanou sladkost skusiti navedeni byli. Ale my, kterýmžto od toho samého ovotce nejenom usta a hrdlo hořkostí jest plné, nýbrž břicho a celý život jako žlučí oplývá, patrně hořkost jeho znáti musíme; anož nám samé jablko to návěští dává: dozrálé když jest, jestli jakou má líbez-
 3r samou odpornou hořkostí spojená. K tomu víra, která nás v nebeském městě věčný // přibyték doufati učí, nepochybně nám osvědčuje, že tam Bůh utře všelikou slzu od očí (na) našich a více tam smrt nebude, ani pláč, ani křik, ani bolest. Zde, zde jenom všechna léta naše v hořkosti duše naší připomínati musíme; tam pak opojeni budeme hojností domu božského a proudem roskoší svých napojí nás, nebo u Boha jest studnice života a v světle jeho budeme viděti světlo.

Odkudž duše tou pravdou osvícené, duše statečné křesťanské všechnu líbeznost, s kterou jim v rozkošech svých svět lahodí, všechnu lahodnost, kterou jim tělo sladce předstírá, všechnu sladkost, která jich v tomto světě k sobě oulistně vábí, jako hořkost nejhořčejší zavrhnou, protože ve vši zdejší sladkosti hořkost onoho zapověděného jablka více a více se rozmáhati znají. Smrt pak, ačkoliv tak jako ona pokuta jest hříchu, hořká jest; předce ji jakožto bránu budoucího št'astného života skrze Krista učiněnou věří; odtudž ji nikoliv hořkou sobě býti pokládají, nýbrž skrze ni všechnu života zdejšího hořkost v pokoji sobě položenou míti se radují. A kdo jest, který by se neradoval z života tohoto vysvobozen býti, když on ne jináče nežli pouhá smrt vážený býti má? Tak jej váží, který vážná a vyvolená nádoba Krista byl Pavel apoštol: "Nešťastný člověk já!" píše k Římanům v v kap. 7. "Nešťastný člověk já! Kdož mne vysvobodí z těla smrti této?" Zdravý jest byl Pavel a v těle čerstvý, takže nad jiné apoštoly pracem evangelickým více byl oddaný; než že pozoroval na sobě ortel boží se vykonávající: "V kterémkoliv dnu jísti budeš, smrti umřeš," podle kterého, jak první otec náš, tak my v[š]ickni tolik dní pořád umíráme, kolik jich v živobytí našem pomínuje, proto i taky tělo své zdravé a čerstvé tělo smrti raději říci chtěl a tak dlouho sebe nešťastného býti soudil, jak dlouho v těle svém zde pozustával. Od neštěstí toho vysvobozen býti snažně žádal, neb tak z těla smrti/dlného vysvobozený hořkost svou v pokoji postavenou míti se těšil, anž po dokonáném běhu života založenou sobě korunu spravedlnosti doufal.

Apoca
 1. 24
 Izaiae
 38
 Psal.
 35

ad
 Rom.
 7, v.
 24

Nechtěl on trpěti duši svou v životě zdejší přebývající, ale mnohem více od života tohoto žádal ji míti oddělenou, neb ačkoliv pro utvrzení ve víře svých Filipenských v těle pozůstatí potřebno sobě znal, předce raděj od těla oddělen a s Kristem v pokoji býti dychtěl.

Nemysli žádný, že Pavel snad z ohledu těch nebezpečností a trpěného odevšad pronásledování (které v epistole druhé ke Korintům vyčítá) od těla oddělený býti volí, neb i tam v svých mdlobách a nemocech rád se honositi chce a zalíbení své osvědčuje ve všem pronásledování a soužení pro Krista: Ano, jemu jak živému, tak mrtvému za zisk Kristus jest; proto předce vícej skrze smrt Krista za zisk míti žádá, že tak všechna hořkost života zdejšího v pokoji postavena jest.

2 ad
Cor
11

Ad
Philip.
1mo

Na ten způsob žalmista Páně do stánkův božích přenešen býti dychtí a chce tam mezi nejmenšími míti raději svůj přibytěk, protože tam jeden den lepší jest nežli zde tisíc.

Tak, tak, duše statečné křesťanské, všecken zdejší život hořký a smrt sobě příjemnou a sladkou počítaje: při smrti všechnu života tělesného hořkost nejhořčejší v pokoji míti se raduje.

Mezi statečnými a silnými dušemi křesťanskými veliké zajisté sobě zasluhuje místo vysoce důstojný a vysoce učený pán pan Bonaventura Bitter, zdejšího starožitného kláštera někdy dobře zasloužilý probošt a Markrabství moravského prelát. Jemužto ačkoliv urozenost krve statečnost dědičnou nedala, mnohem lepší ji křesťanská sfla v něm upevnila, která tím před onou jest vážnější, čím původ její jest dokonalejší. Neb statečnost, která jenom od urozenosti zrozená a podle // pravidla světské moudrosti vedená jest, ačkoliv častokrát i křesťanské statečnosti místo stěle, častokrát předce v opovážlivost a odvážlivost vypadá; křesťanská pak statečnost tak nebezpečností snášení zná, že nikdy v osaměš aneb opovážlivě jim sebe nevystaví, nýbrž z výbornou prozřetelností bud'to usne, aneb je zmužile přemůže a tak i smrt samou považuje, že před strašlivostí její nikdy se neděsí, anobrž když usouzení božské a čest Boha tak velí, bez odporu a z radostí ji svoluje.

4r

Od urozenosti tehdy krve svou statečnost nedědil vysoce důstojný pan prelát, neb od rodičův ctných sice a počestných, ale v stavu sprostých, otce hrnčíře, splozen jest. Než od křesťanského cvičení k dokonalejší statečnosti výborně jest vedený; pro touž a všechny s tou statečností spojené své cnosti od vrchního svýho opata za hodného probošta v zdejší klášterě k volení uznán a od všech zdejších ctihodných oudův řeholních za jejího otce z radosti vyvolen jest, takže před volením o příchodu jeho známost mající z jména jeho všechno dobré sobě předslibovali, jehožto Bonaventura a v tom jménu všechen dobrý v jeho sobě přijít se těšili. Aniž přijmení jeho Bitter, což hořké znamená, z svou hořkostí mysl od vyvolení jeho neodvrátilo, neb jeho dobré povahy mnoho sladší naděje vůbec návěští dávaly.

Statečnost jeho ušlechtilé vytisknutou znamenám v epístole sv. Pavla k Efehezským v kap. 6té, kdežto apoštol své věřící pravé statečnosti vyučuje, an praví: "Stáňte, podpásaná mající bedra vaše v pravdě, oblečení v pancíř spravedlnosti a obuté maje nohy k přípravě evangelium pokoje, ve všech případech beroucí štít víry, v němž byste mohli všechny šípy ohnivé nešlechetného nepřítel uhasit, a lebku vezměte spasení a moc ducha, jenž jest slovo boží." Podle obrazu toho slušno jest pozorovati křesťanskou statečnost, která na vysoce důstojným panu prelátu jasně se stíkvěla: bedra přepásaná v pravdě mříti tolik jest, že pravda jako pás člověka stahnouti, zdržeti, siliti a spolu ozdobně krášlití má, kterážto jako v umění, tak mravech, tak v nepoškvěšené čistotě zjevná se ukazuje.

4v Umění a učenost světla jsou statečnosti, skrze jejichžto vedení ona skutky své vykonávati ví: ale i tu ne podle chytrosti světa tohoto, nýbrž podle pravdy, která z nebe svůj původ má, řízena býti musejí, sice obyčejně uměními, která nadýmají, // a ne, která vzdělávají, jsou.

Umění všelikému hned od maličkosti odevzdaný jest byl tento vysoce důstojný pán, neb ne jenom umění k naučení svému, ale i k cvičení jiných sobě jest zhromáždil, takže i ono jemu cestu do svatě řehole ustlalo, i v té svatě řeholi za mistra jak škol latinských, tak filozofie i za učitele Písma svatého jej vyzdvihlo.

Umění to tak v pravdě vždy učil a spolu z chvalitebnými mravy spojil, že u vrchního opata jeho tak dokonalé uznáno jest, aby on jej, jak pro schopnost umění, tak pro náležité mravy, za řečníka a prokurátora ve Vídni ustanovil, kterému potřeby své řehole, aby k dobrému konci vyvedené byly, při všech ouřadech jednati svěřil. Veliká zajisté důvěrnost!, však kterou sobě schopnost mravův jeho dobrých a umění zasloužilo.

Ta samá dvě křídla jej na zdejší proboštskou a prelátskou důstojnost donesla. Neb ctihodným pánům řeholníkům zdejším tolik jenom zcházelo jej za probošta sobě zvoliti, jak mnoho na tom záleželo, jej k vyvolení sobě představeného míti, protože dobrá pověst jej tak hluboce v mysle jejich vtiskla, že všickni Bonaventuru, to jest jeho k volení sobě dobře přicházejícího, míti se radovali.

Čistota mysle i srdce jemu jest byla od dětinství na bedrách pás překrásný, s kterým stále chtěl býti přepásaný v řeholi sv. otce Benedikta, slibem čistoty se na věky Bohu zavázal. A tak vždy stkvoucím pásem umění, dobrých mravův a čistoty přepásaný v pravdě jest stál.

Pancíř spravedlnosti prsův jeho mocná jest byla obrana, neb který ve všech svých jednáních spravedlnost nejvíce vážil. On ze všemi sousedy panství sobě svěřeného v hranicích srovnání vyhledal. On domácí meze v dobré cile rozdělil, on poddaným jejich starodávná nadání potvrdil, ano raději milostivě rozšířil. A aby spravedlnost tak ustanovená budoucně bez ohony byla pozorovaná, knihami a zápisy ošetřil pán v spravedlnosti stálý.

Obuté nohy jeho k přípravě evangelium pokoje každý znal, kdo jeho hotovost a přípravu k zachování svatých rad evangelických v svaté řeholi jest spatřil. On v poslušenství ukázal se velmi ponížený, v dobrovolné chudobě ostře přísný, v svaté čistotě příkladný a v pokračování na cestě, kterou // k spasení Kristovo ukazuje evangelium, nalezen jest ne unavený. A když sám bez uchýlení na stranu po cestě té chvalitebně pokračoval i jiné svým příkladem a zvěstováním svatého evangelium vedl, oufad kazatelský slavně zastáváje, od kterého (kdyby potřeba jeho řehole jej nebyla odtáhla) ani na krok by byl neodstoupil.

Štít víry nepříteli nejhoršímu a šípům jeho ohnivým pevně vždy na odpor postavil, neb víru, v níž od mladosti vyučený, i v srdci zachoval, i usty vyznal, i smrti podepsati hotový byl. Víru pravou ne jenom ve školách učil, ale i veřejnými písmami ohlašoval. Pro ohlášení víry Život sv. poustevníka Gunthera, Čechům Gintře, světu veřejný učinil, aby skrze skutky sv. Vyznavače, jak tenkrát víra Kristova horlivě vyznávaná byla, hojně oznámil. Pro ohlášení té víry letopisy řeholních klášterův a v nich stalého náboženství pořádnost zepsal, jenom smrti přechvácený jistě na světlo nevydal, práci, která nemalou ozdobu víře katolické činí. Zastavatel víry právě stalý a statečný.

Lebka spasení přikrývala hlavu jeho: když pevnou, v Bohu založenou nadějí spasení věčného, v duchu žádoucí, v hledání dichotických, v skutečích svatý, bez přestání byl vyhledávající znaje, že Bůh člověku vyvýšenou dal tvářnost, v níž ne na zem, ale raději na nebe patřiti velel. Odtudž od jasnosti nebeské oči mysle své nikoliv odvrátil.

Meč ducha, jenž slovo boží jest, silná jemu byla obrana, s kterou nepřátelům svaté církvi katolické ne jenom na odpor státi, ale je i zapuditi, poraziti a nad nimi vítězství obdržeti mocný se ukázal. Písma theologická z mnohou chválou jest učil. Umění kněh svatých z velikou ctí jest vykládal, výklady Písem dle pravého vyrozumění církve svaté gruntovně znal, smysel a svědectví Otcův svatých a učitelův církevních zřetelně věděl, pravidla sněmův církevních pořádně následoval, a tak právě meč ducha, jenž Slovo boží jest, oboumi (jak říkáme) rukami držel, s nimž nepřátele církve svaté poraziti statečně uměl, oděnc přesilný!

K tomu jesli jeho čest oslaviti mocní jsou jeho hospodářští skutkové, které jak pro čest boží, tak obecné dobré, tak užitek svýho učinil kláštera: necht' se zde připomene ozdoba chrámu božího, kterou v oděvech oltářních velmi oslavil, věže, kterou od hromu porušenou důkladně napravil, most kamenný, kterým řeku učinil přejízdnu a ten sám krásnými figurami ozdobil, dvůr, který ušlechtilé nový postavil. Tyt' zajisté nemalé statečnosti světské jsou znamení, která když s křest'anskou statečností jest spojená, od ní větší nabývá vážnosti a vyjevuje, co v řízení světském i křest'anská statečnost pořádného vyváděti umí.

Všechno to když v mysli mé opět uvažuji: raduji se řeči mé takové míti obsažení, které pro sebe samo mluvilo a z chvalitebných skutkův statečnost pravou vysoce důstojného pána pana Bonaventury, zdejšího výborně zasloužilého probošta, oslavilo.

Oslavuje jej i po smrti jeho umění a moudrost, kterými se stkvěl. Oslavuje jej horlivé zachovávání rad evangelických, které v svaté řeholi přísně zachovával. Oslavuje jej jeho v řízení a činění rozšafná spravedlnost, kterou ke všem pořádně činil. Oslavuje jej pevná víra, kterou v učení a písmách rozhlašoval a oště zastával. Oslavuje jej k Bohu vroucné náboženství, které s pevnou nadějí a roznicenou láskou Bohu obětoval. Oslavuje jej rozsívání slova božího, v kterém ducha apoštolského míti se proukázal. Oslavují jej jeho chvalitební skutkové a jsou pravdomluvní svědkové, sami dokazující, že on byl v pravé křest'anské statečnosti muž přesilný, hodný zajisté, který pro svou výbornou statečnost, ctihodní otcové duchovní a jeho synové řeholní, někdy od vás zvolený a z radosti za otce přijmutý jest.

6v Dosáhli jste právě takovýho, jakýho jste sami chtěli. Statečnost jeho, Vám předně známá, tak mysle vaše k němu jest táhla, že ani přijmení jeho hořké od vyvolení jeho vás neodstrašilo: neb naděje, s kterou ste sobě na něm vše dobré představili, samou ukazovala sladkost. Protož všechno // břevno klášterské, které jste pod řízením j[e]ho nesli, lehké a jeho řeholní sladké býti muselo.

Hořkost jestli jakou zakusili jste? Nedivte se. Jeho život jakožto muži statečným samým celý hořký, smrt pak sladká uvážená jest, při které on raduje se hořkost svou nejhořčejší míti v pokoji.

A jesli až dosavad od spravedlnosti božské pokoj ouplný v nebesích jemu uznán nejni: ej vystupují pořád k Bohu vaše a nás všech horlivě modlitby a oběti, z kterými žádáme u Boha jemu zjednatí pokoj věčný.

Amen

POZÁMKY

- 1 Dopis J. Ortovitzě Bedřichovi Grundtmannovi z 19. května 1764 (do Břevnova došel 23. května) je uložen ve SÚA Praha, fond Benediktýni Břevnov inv. č. 302, sign. G X 48, kart. č. 135.
- 2 Zemský archiv v Brně, fond Benediktýni Rajhrad, inv. č. 1147, sign. B e 23, kart. č. 62.
- 3 Protocollum domesticum parochiae Magno-Němčicensis, farní úřad ve Velkých Němčicích, nefol.; za upozornění na pamětní knihu děkujeme touto cestou P. Dušanu Hledíkovi a jeho předchůdci Aloisi Velískovi.
- 4 Údaje o osobních datech Josefa Františka Petsche čerpáme z Kirchliche Topographie von Mähren Řehoře Wolny II/II, s. 110 a II/III, s. 379 a z citované práce B. Slavíka.
- 5 Popis rukopisu viz Dokoupil 1966, 292 (sign. R 555, str. sign. F/k. II. bb. 23).
- 6 Z dosavadních zkušeností vyplývá, že kázání mohla vznikat nejméně dvojnásobným způsobem. Základem textu byly příklady z biblické či patristické literatury, které autor znal z autopsie nebo které si vyhledal v biblické konkoradanci popř. v jiné, typologicky podobné příručce; teprve potom vznikala literární text. Tento postup dobře vidíme na nedávno objevených konceptech kázání Bonaventury Pitra z let 17...- 17... Postupem doby se náčrty stávají zběžnější a zdá se, že po dvacetileté kazatelské praxi stačilo Pitrovi napsat několik poznámek, aby mohl vystoupit na kazatelnu a improvizovat před posluchači. Naopak u Petschova kázání jsme svědky zcela opačného postupu. Kázání nad Pitrovým tělem je sice

postaveno na zmíněném citátu z 38. kapitoly Izaiáše, ale hned vzápětí jsou všechna místa převzatá (evidentně nazpaměť) z Bible či patristické literatury dále literárně a kompozičně rozvíjena, takže text se posouvá do další významové roviny.

- ⁷ J. Gebauer ve Slovníku staročeském I (A-J), Praha 1970, s. 465-466, uvádí příklady z Bible kladrubské z druhé poloviny 15. stol. (Národní knihovna v Praze, sign. XVII A 29) a v lékařském sborníku z téže knihovny, sign. XVII H 32, ovšem v jiném sémantickém významu.
- ⁸ Necrologium seu Memoriale mortuorum fratrum, SÚA Praha, fond Benediktýni Břevnov, č. kn. 48, f. 89v
- ⁹ Typologicky obdobné je i kázání, které pronesl podivínský děkan Antonín Ferdinand Dubravský nad rakví rajhradského probošta Antonína Pirmuse r. 1744, viz Knihopis č. 2128
- ¹⁰ Schmidt K., Specimen bonae voluntatis et depitae venerationis exhibiturus onomatizanti admodum Reverendo Venerabili ac Eximio Dom[ino] D[omino] Patri Bonaventurae O. S. B. z roku 1790, SÚA Praha, fond Benediktýni Břevnov, kart. č. 243.
- ¹¹ SÚA Praha, fond Benediktýni Břevnov, kart. č. 243. To jest: "Hej Bonaventuro, muži dobrý od přirozenosti! Dobra, kterých se ti dostalo, budou obdařena novým světlem. Hej Bonaventuro, muži dobrý od přirozenosti, jenž obdivuhodně řídíš srdce svého stádce s náležitou péčí." Obě skladby byly věnovány Pitrovu jmenovci, břevnovskému převoru Bonaventurovi Müllerovi, srov. Vilímková, Preiss (1989, 108).
- ¹² SOA Praha, pobočka Mnichovo Hradiště, rodinný archiv Valdštejnů, sign. I-25/17.
- ¹³ SÚA Praha, fond Benediktýni Břevnov, kn. č. 85.

BIBLIOGRAFIE

- Balbín B. 1969. *Verisimilia humaniorum disciplinarum* (ed. a překl. B. Ryba). Praha.
- Dokoupil, V. 1966. Soupis rukopisů knihovny benediktinů v Rajhradě. Praha.
- Dudík, ... 1888: *Geschichte des Benediktinerstiftes Raigern II*. Wien.
- Gebauer, J. 1970. *Slovník staročeský I (A-J)*. Praha 1970.
- Hanzal J. 1987. *Od baroka k romantismu*. Praha.

- Haubelt J. 1979. *Dějepisectví Gelasia Dobnera*. Praha.
- Havelka J. B. 1828. "Život pana Bonaventury Pitra, preláta rajhradského", *Časopis Společnosti vlasteneckého muzeum* 2, 49-87.
- Kinter M. 1908. *Vitae monachorum, qui ab anno 1613 in monasterio O. S. B. Raihradensi in Moravia professi in Domino obierunt*. Brunae.
- Linda J., Stich A. 1992: "Josefa Bonaventury Pitra relace o polickém bratrstvu křížové cesty z roku 1743", *Historické listy* 2, 26-30.
- Palacký F. 1939. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě I*. Praha.
- Pelzl F. M. 1782. *Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrten und Künstler, nebst kurzen Nachrichten von ihren Leben und Werken IV*, Prag.
- Piter B. 1748. *Hlas na výsosti, naříkaní a pláče Ráchel*. Brno.
- Piter B. 1988. *Krátká kronika Staré Plzně* (ed. M. Šváb). Plzeň.
- Pitr B. 1760. *Řehola, aneb Zákon svatého otce Benedikta...* Brno.
- Rettigová M. D. 1986. *Domácí kuchařka* (ed. Felicitas Wünschová [= A. Stich]). Praha.
- Richterová A. 1988. *Soupis autografů Bohuslava Balbína z fondů Státní knihovny ČSR.* Praha.
- Slavík B. 1975. *Od Dobnera k Dobrovskému*. Praha.
- Tomek W. W. 1881. *Příběhy kláštera a města Police nad Medhují*. Praha.
- Toušek M. [= A. Stich] 1981, "Tři kapitoly o českém baroku I. K Jiráskovu pojetí českého baroka", *Wiener slavistischer Almanach* 8, 187-244.
- Vilímková M., Preiss P. 1989. *Ve znamení břevna a růží*. Praha.
- Vintr J. 1992. "Jazyk české barokní Bible svatováclavské", *Wiener slavistisches Jahrbuch* 38, Wien,
- Waldt de O. 1990. "Kázání za mrtvé", *Souvislosti* 3, 63.